

Dömötör Edit

A nyomozás etnográfiai tapasztalata

(Kállai R. Gábor: A bölcsesség fekete itala, Kertész Ákos:
A gyűlölet ára, András Sándor: Gyilkosság Alaszkában)

Ellery Queen *A mandarin bűnügy* című, 1934-es regényében az azonos nevű ifjú nyomozó „túlszemiotizált” világban találja magát, amelyet a kínai kultúra közegében vél jelentéssé tehetőknek. A szálloda egyik szobájában, egy irodában ismeretlen férfi holttestére bukkannak, akin minden ruhája, sőt jobban körülnézve, a helyiségben is minden fordítva van: a tettes megfordította a szekrényeket, a székeket, a képeket, a szőnyeget, minden tárgyat. Az áldozat halála előtt egy mandarint evett meg, Donald Kirk pedig, akire várakozott, kínai bélyegek specialistája. Ellery Queen így arra a következtetésre jut, hogy mivel Kínában számos szokás, kulturális jelentés „fordítottja” az európainak és az amerikaiaknak, a bűntény a kínai kultúrában gyökerező jelentést hordoz. A gyilkosságot övező „megfordítottság” nyomán Ellery olyan kontextust alkot, amelyben az események valamihez képest „fordított” mozzanatokként értelmezhetők. Ez az a pont a regényben, ahol Ellery kultúraközi kérdésfeltevéshez jut el: mit akar „üzenni” a gyilkos a kínai kultúra vonatkoztatási rendszerében? Végül mégis arra a következtetésre jut, hogy a tárgyak és a ruhadarabok megfordítása nem valamely idegen kultúra közegében fogant jelentés, hanem az áldozat kilétének elrejtésére szolgáló, a figyelmet a megfordítottságra, annak lehetséges okára irányító, ezért félrevezető „trükk”: „Rájöttem ugyanis, hogy a gyilkos nem azért fordított meg mindent, hogy ezzel valamire utaljon, hanem azért, hogy ezzel elrejtessen valamit. Valamit, ami nyomra vezethet. [...] Vagyis az áldozaton volt valami feltűnő, és a gyilkos azért fordított meg mindent, hogy ezt eltüntesse.” (Queen 220.) A titkot ezáltal visszaírja az európai-észak-amerikai „klasszikus” krimi irodalomba. Az ebben nem értelmezhető mozzanat a tettes vagy (mint itt) az áldozat kilétének elrejtésére irányuló cselekedetként nyer értelmezést, és nem kulturális-történeti összefüggésekbe ágyazódik.

A „klasszikus” nyomozók között sok a más országból, kultúrából származó vagy társadalmi státusából adódóan idegen, de ez nyomozásuk során általában nem hoz a regények világába idegen kulturális kontextust. Ellenkezőleg, Rudolf Schenda nyomán — aki szerint a földrajzi mozgás az elbeszélői kvalitások hasznára válik (1993: 53–54.) — megállapítható, hogy inkább nyomozásuk elveinek és módszereinek egyetemességigényével lépnek fel. Az idegenségnek ez az alakzata a megismerést tudományfilozófiai aspektusból az analitikus filozófiával rokonítható vállalkozásként alkotja meg, amely szerint „az absztrakt érvelés és a kísérleti módszer erejével elérhető a történelemtől, a kultúrától, az értékektől, a szubjektivitástól és a hatalomtól független, objektív igazság” (Heelan 2001: 70.). A „Nagy Detektív” (így fordítva az angolszász szakirodalomban közkeletű *Great Detective* elnevezést) e tekintetben a privilegiált tudás hordozója, aki „a valóság társadalomtól és történelemtől független leírását adja” (i.m. 71.).

Dömötör Edit

Főként a XX. század második felétől az idegenség detektívtörténetbeli alakzatának újraformálásával megsokasodtak az arra irányuló törekvések, hogy társadalmilag, szociálisan vagy kulturálisan periférikus csoportokból származó nyomozók hordozzák azok kulturalitását a bűnténnyel, a halottal és a tettessel mint „másikkal” való találkozás során, hatalom és etnocentrikusság kérdéseit helyezve előtérbe. Az antropológiai tevékenységet hermeneutikai szempontokra támaszkodva újra-meghatározó Clifford Geertz belátásaival rokoníthatóan e bűnügyi irodalmi törekvésekben a nyomozás a szimbólumok folyamatos mozgásaként felfogott kultúrában zajlik, és a társadalmi gyakorlatban létrejövő jelentésekre irányul. Arra mutathatnak rá – állapítja meg Geertz –, hogy „az etika és az episztemológia is a kulturális kifejezés megfelelően valódi módjainak tűnnek ahhoz, hogy megkérdezhessük [...]: más népek milyen mértékig birtokolják őket, és amennyire birtokolják, milyen formában, s ha a forma, melyet felvesznek, adott, ez milyen fényt vet a mi verziónkra” (2001: 269.). Lehet szó női, fekete, homoszexuális, lesbikus vagy például Kertész Ákos *A gyűlölet ára* című, 1992-es regényében roma nyomozóról. Ezekben az esetekben a szemiotikai paradigmától elmozdulva a nyomozó előfeltevéseivel szembesül, jelen esetben elsősorban a kulturalitás vonatkozásában. Gadamer szerint „a megértés nem annyira módszer, melynek segítségével a megismerő tudat egy általa választott tárgy felé fordul és objektíve megismeri, hanem inkább benne állás valamilyen hagyományfolyamatban” (1984: 219.). Az így kialakuló nyomozási „paradigmát” hermeneutikainak¹ nevezhetjük: a tudást, az igazságot kulturális, történelmi közegbe és hatalmi viszonyokba ágyazottnak tekintti, s így nem emelheti ki az időből és a kultúra közegéből. Az „igazság leképezésének” vállalkozásával szemben a tudás *konstituálódására*, azaz létrejöttének *folyamatára* összpontosít.

Kertész Ákos *A gyűlölet ára* című művének vizsgálata előtt meg kell jegyezni, hogy fontos tanulságokat kínálnak e tekintetben némely történelmi regények. E vonatkozásban a közelmúlt magyar irodalmának egy figyelemre méltó művét emelem ki, Kállai R. Gábor 2001-es, *A bölcsesség fekete itala* című viselő, 1717-ben Pesten játszódó regényét. Ez a foucault-i felügyeletnek és az ember megragadásának két módozata közötti elmozdulással teszi tettenérhetővé a megismerés kulturális alakzatában bekövetkező váltást. A főszereplő, Pauliny Sebő jurátus azt a feladatot kapja, hogy találja meg a kávémérő Milenka anyó gyilkosát. A kasszámú kávé nem alkothat céhet, ezért nem kapnak hatósági védelmet, márpedig a kocsmárosok és a borisszák részéről sok támadás éri őket. Milenka anyó meggyilkolása így az őket érő támadások sorába ágyazódik be. A kávéivás pártolásának-betiltásának narratívájába írja a bűntényt a nagy hatalmú tettes is, aki tovább szítja az ellentéteket. A kávé kétféle értelmezése ütközik ugyanis: egyrészt a bűn előidézője, hiszen „a kávémérések az erkölcsstelenség és a bűn melegágyai”, mert a kávéivó „elméje összezavarodik” (87.); másrészt – mint „a bölcsesség itala”, amely „pezsdíti az elmét” (68.) – a felderítés eszköze lehet.

1 A nyomozás öt, vallomások, szemiotikai, hermeneutikai, dekonstruktív és mediális paradigmáját vizsgáltam bővebben *Az ismeretlen paradigmái* címmel írott, 2009-ben megvédett PhD-értekezésemben.

A kávéivás elítélése, megtiltásának törekvése beíródik a kizárás alakzatába. Mint a regényben olvashatjuk: „Rendet kell csinálni, aki nem való a városba, azt ki kell űzni.” (79.) Foucault ezt az eljárást a bűnös „leprásként” való kezelésekként írja le. Ez a megismerési (és Foucault nyomán felügyeleti) mód az idegenek kiűzését sürgeti. Ezt a bent-kint ellentétén, a bináris felosztáson alapuló térszervezést a „tisza közösség” vágya irányítja, amelynek meghatározó sajátossága, hogy a „kinti” tömeg differenciálatlan, mivel az egyént nem elemzik, hanem megjelölik (Foucault 1990: 271.): „Ki kell seprűzni a bűnösöket! [...] Ki a jöttment idegenekkel! [...] Nem kell pestis!” (Kállai 79.) A fenti szövegrész szinonimákként kapcsolta össze a kávé, a pestist és a bűnt. A kávé e diskurzusban járványokozó. Chemnitz patikárius megállapítása szerint „az alsó fertály lakóinak morális tartását máris szétrombolta a fekete méreg szaga és íze. Különben ugyan miért ölték volna meg azt a szánandóan szegény vénasszonyt?” (54.) Feltűnik a „motiválatlan” gyilkosság lehetősége, ahogyan a Belliono bodegájában történt verekedésre „nincs más magyarázat”. Chemnitz úr számára ez azt jelenti, hogy elkövetése patológiai és nem ismeretelméleti probléma. Konceptiójában a közösség a bűntől megfelelő térbeli „felosztással”, tudniillik kirekesztéssel mentesíthető. Ezt pedig az általánosított tömeg szintjén és nem – mint Pauliny Sebő – az elemzendő egyén szintjén fogalmazza meg. A bűnre adható válasz a be- és elzárás, nem a leleplezés – mint ahogyan a leleplezés lesz a válasza Sebőnek, aki lajstromba veszi az áldozatok ismerőseit, azokat összehasonlítja, és nem egy bináris oppozíció keretén belül jelöli meg őket.

Döntőnek bizonyult az elmozdulás, amely a *bűnösökként* történő megjelölés felől az *egyén* krimibeli megragadása felé lezajlott. Kállai regénye pontosan a tekintetben érdemel különös figyelmet, hogy beláthatóvá teszi az episztemológia mint rendszer kulturális meghatározottságát. A regény figyelemre méltó módon jeleníti meg ezt az elmozdulást azzal, hogy a tettes a déli fertálybeli telekrészek megszerzése érdekében elkövetett gyilkosságok leleplezésekként használja fel a kávésokkal szembeni ellenségeskedést. Milenka anyót elítéli, egyénítő megkülönböztetéseken alapuló megragadása helyett a *kávéárus, tehát elűzendő* megjelölést alkalmazza, hogy – amint majd Pauliny Sebő ezt az episztemológia „új” kulturális rendszere felől értelmezi – *megakadályozza* az elemzést. A tettesek bor(ászok) és kávé(sok) ellentéte „mögött” rejtik el motivációjukat is, az áldozat kiválasztását véletlennek tüntetve föl. Ez lehetőséget ad arra, hogy a vélt elkövetőket is differenciálatlan, indokolhatóan, ha nem is jogosan eljáró tömegként alkossák meg, szintúgy az elemzés ellehetetlenítésének szándékával. A „tisza közösség” álmában a „kinti” (és hasonlóan a „benti”) tömeg differenciálása irreleváns, a „klasszikus” detektívtörténetben érvényesülő szemiotikai paradigmában viszont a bináris megjelölés az elemzés gátjaként értelmeződik át – amint ezt Pauliny Sebőnél láthatjuk. Ezért alkalmazhatja a tettes a megjelölést az elkövető és az áldozat elemzés-megismerését gátló felügyeleti módozatként.

A kávé mint bűn patológiai diskurzusa mellett a „fekete ital” két további beszédmódja érvényesül: az egyiket a kanonok képviseli, aki szerint a kávé terjesztői boszorkányok; a másik politikai diskurzus, amely a kávéivást a törökkel való cimborálással és a magyarok megmérgezése szándékával köti össze. A gyilkos ezeket használja fel, hogy a maga személyét leplezze, és hogy az ügynök nyomozó Pauliny Sebőt és társait, akik maguk is kávéivók, elfogathassa.

Dömötör Edit

A nagy hatalmú gyilkos „mögött” pedig ott áll az az intézményi rendszer, amely ezeket a kényszer erejével is fenntartja, hogy a jogi eljárásban uralkodó diskurzusokká tegye. A szöveg ugyanakkor iróniával kezeli, hogy „sikerült leterítenie egy egész boszorkány-török-kuruc-idegenlelkületű-kávés összeesküvést” (163.). A „klasszikus” detektívtörténettel összhangban a beszédmódok kiszorítása, illetve előtérbe helyezése végül az igazság elleplezése, azaz a „torzítás” karakterével ruházódik fel. Fenntartja a „végső” beszédmód meggyőződését, a „semleges” diskurzus lehetőségét, amely mintegy „fölötte” áll a többinek. Ezt képviseli Pauliny Sebő, aki jelentésem módon nemcsak jogot hallgat, de a felvilágosodásra hivatkozva utasítja el tekintélyen alapuló „előítéletekként” – tudniillik a felvilágosodás kori előítélet-fogalmat érvényesítve (vö. Gadamer 1984: 195–196.) – a kávéivással szembeni fenntartásokat és a boszorkányságot. Egyedül ő képes az ellenségeskedéseket szított konfliktusokként értelmezni. A „klasszikus” detektívével rokonítja Sebő pozícióját, hogy ez teszi az igazság birtokosává, amely az igazság kritériumával felruházott (a „megjelöléssel” – mint az „új” kulturális rendszerben elégtelennek bizonyuló eljárással – szembeállított „elemzés” értelmében vett) jelölés nélkülözhetetlen feltétele. Ezt a pozíciót mindvégig fenntartja a szöveg, miközben a többi értelmezést, sőt diskurzust relativizálja.

Rátérve Kertész regényére, – amelynek nyomán, Dettre Gábor rendezésében készült *Tabló* című filmet a 2008-as filmfesztiválon ismerhette meg a közönség – a roma alhadnagy, Zofár, olyan ügyel találkozik, amelyben a milliomos bűntörkereskedő, Schulter meggyilkolásával vádolt Gudics is roma. Ártatlannak véli, s egyedül ő tartja utánajárára érdemesnek egy iszákos mosónő szavait, aki egy magas, barna hajú férfit látott kijönni a lakásból. A regény elején Zofár azt a felfogást szövegezte meg, hogy „[b]iztos jelentésük csak a konkrét tárgyi bizonyítékoknak van, azok döntenek el a nyomozás kimenetelét” (44.). A narrátor Zofár belső monológját közölve kifejti, „mikor szorgalmas hangyamunkával összegyűjtötte a csapat az összes lehetséges adatot, akkor jön az »alkotómunka«: akkor kell az adatok közt maradt hiátusokat fantáziával kitölteni” (10.). E felfogásban az összes adat hozzáférhetősége a maguk tárgyszerűségében lehetséges, a megismerő részvételétől mentesen. Nem az a kérdés, melyek a tények, hanem hogy miként írhatók le úgy, hogy magyarázatuk egy bizonyos módját szentesítse és ne másikat. Hasonló koncepció szólal meg, amikor Zofár arra gondol, a vers „misztérium”, és ő sosem írt verset, mert „szentségtörésnek érezte volna”: „vannak kiválasztottak, úgy gondolta, de ő nem az, ő közönség, hallgató, olvasó, az ő kiváltsága, hogy megértse, megtanulja a verset” (28.). A „klasszikus” krimi irodalomnak az a meggyőződése szólal meg itt, amely úgy választja el a befogadás és az alkotás mozzanatát, hogy izolálja az esztétikai tapasztalat Jauß által tárgyalt egyik határfunkcióját, a *poiesisz*t, és azt a „szerzői” kompetenciák körében ismeri el. Ez „a saját, létrehozott mű élvezetére” utal, amely „megszünteti a kívüllág merev idegenségét, a világot saját művévé változtatja” (Jauß 1999: 174.). „A megismerés logikájával helyettesített megértés így szükségszerűen zárja ki annak a lehetőségét, hogy [...] egyáltalán bekerülhessen a dialogikus úton, a le nem zárható beszélgetés formájában végbemenő interpretációk időbeliségébe” — írja Kulcsár Szabó Ernő [kiem. K. Sz. E.] (2000: 18.).

Ez figyelhető meg a regény elején Zofár nyomozásában is. A „tárgyi bizonyítékot”, az „adatot” több helyen szembeállítja a „feltételezéssel”, „futó benyo-

mással” („a jó nyomozó nem a futó benyomásokra, hanem a tárgyi bizonyítékokra épít”; 45.). Tárgyiasság és időlegesség ellentétében az előbbi föltértelezése az „időtlen” igazság hasonló eszményét bontakoztatja ki. Az események mindeközben rákényszerítik Zofárt, hogy elismerje az előbbi értelmezését *is* meghatározó előzetes ismereteket² és az „adat” *adatként* való értelmezői tevékenységét: például a mosónő szavainak „látomásként” vagy „vallomásként” történő interpretációjában. „A féleszű öregasszony *látomásaival* Nagy Lukács [szintén alhadnagy] sem foglalkozott” (85.) [kiem. D. E.], olvashatjuk. Mellőzik tehát mint „tárgyi bizonyítékot”, ellentétben azok *vallomásával*, akik Gudicsot látták. A múlt eszerint eleve kódolt, eleve valamely diskurzusba van írva. Zofárnak szembesülnie kell azzal, hogy bizonyos, az empirikus múltban lezajlott és hozzáférhetővé vált, illetve tett eseményeket a megismerő nevez és alkot meg *tényekként*, *adatokként*. A „mindig, minden körülmények között mindenre figyeljen” (25.) elvével szemben az esetlegesség szerepét is el kell ismernie: a regény véletlenül bekövetkező, de a leleplezésben kulcsfontosságúnak bizonyuló eseményként formálja meg például a kék és szakadt blézer megtalálását, amelyet *vélhetően* a gyilkos viselt a bűntény reggelén.

A nyomozás során Zofárnak származásával is szembe kell néznie. Nevelőszülőknél nőtt fel, és „nem akart cigány lenni semmiképp” (33.); „ismeretlen, de bizonyosan cigány eredete és a polgári neveltetése közötti ellentmondás szinte szünet nélkül feszélyez[te]” (71.). Kertész tehát olyan nyomozót alkot, aki nem akarja hordozni csoportja kulturalitását, és akinek származása a *téves* ítéletként értett előítélet dimenziójában jelentkezik. Zofárt nyomasztja, hogy ő maga sem tudja, azért jár-e utána az iszákos mosónő vallomásának, amely (ha igaz) Gudics bűnössége ellen szól, mert nem hisz a férfi vétkességében; vagy van-e oka attól *tartani*, hogy azért véli ártatlannak, mert ő is roma – miközben a maga származását sem tudja elfogadni („származásának a bélyegét semmivel sem tudja lemosni az arcáról”; 79.). Ezért nem „elfogulatlan” akar lenni, hanem „[m]ég elfogulatlanabb, mint más” (127.). A szemantikai értelemben fokozhatatlan melléknév fokozása azonban törekvése ellenére nem a „semleges alap” kialakítását teszi lehetővé (ahogy a Scott történelmi regényről alkotott koncepciója nyomán megközelített szemiotikai paradigmában³), nem jár együtt a megismerés kulturális kontextusba ágyazottságának belátásával sem, hanem a „torzítástól” való félelmét foglalja magában. Zofár végül leleplezi a tettetést, aki szintén roma:

Tudta, hogy Évának [ti. a feleségének] igaza van és igaza volt mindig is; hiába menekült ő egy életem át attól, hogy cigány, mégiscsak cigány maradt, a szíve mélyén cigány maradt, ha ez így tud fájni, hogy tíz napja hazudik, parancsot szeg, ügyeskedik, gürizik, hogy egy cigányembert megmentsen a börtöntől, hogy bebizonyítsa: attól, hogy valaki cigány és büntetett előéletű, még nem föltétlenül gyilkos, és egy másik cigányembert talál helyette. (206.)

2 Mint a következő szövegrészben: „Zofár sötétnek, barátságatlannak (bár tisztának) látta a lakást, legalábbis azt a részét, amit láthatott belőle, de nem mert volna rá esküdni, hogy igaza van, lehet, hogy már eleve befolyásolták a ház mesterné és a hentes szavai, amelyekből kiderült, hogy a Schulte házaspár örömtelenül élt benne.” (45.)

3 L. bővebben korábbi tanulmányomban: Waverley és a detektív. „Közvetítés” múlt és jelen között a „klasszikus” krimiben. *Partitúra* 2008/3. 61–82.

Dömötör Edit

A gyilkos megtalálása egyúttal az a pillanat tehát, amikor Zofár rádöbben, fontos a származása. Ekkor figyelhető meg, hogy a tettes roma volta már nem olyan mozzanatként merül föl, amely a megismerés, illetve annak „objektivitása” kárára válhat.

Azzal szembeül, hogy a mosónő szavait követve a büntetett előéletű romákkal szembeni előítélet leküzdése is hajtotta, anélkül hogy – leleplezve a történetesen roma gyilkost – elfogulatlanabb lett volna. Itt éri Zofárt az a felismerés, hogy „már nem élhet úgy, mint eddig, nem menekülhet többé a származása elől” (217.). Amikor ez nem készletű menekülésre, akkor válhat távol tartandó korlátból a megismerés *lehetőségévé* („őneki már annak tudatában kell élnie – és dolgoznia is –, hogy egy megtaposott, kijátszott, megvetett, olykor egyenesen gyűlölt néphez tartozik”; i.h.). A regény végső soron Zofár felismerésének történeteként olvasható: származása immár nem a tárgyszerűen, a megismerőtől függetlenül adva lévőként felfogott igazság, objektivitás elérése vs akadályozása horizontján jelentkezik, hanem a kulturális különbözőség tapasztalataként, amely megismerési módozatokat tesz lehetővé. A szöveg így mozdítja ki a mű elején Zofár által vallott, a szemiotikainak nevezhető paradigmára jellemző előfeltevéseket. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a regény utolsó mintegy harmadában Zofár nyomozása közös rendőrségi kutatómunkává válik, származása és Gudiccsal való ambivalens viszonya pedig egészen a leleplezésig úgyszólván „kiíródik” a nyomozás eljárásából és felfogásából. Az a sajátos helyzet áll tehát elő, hogy a mű rendőrségi szinten fenntartja a szemiotikai paradigmát, miközben Zofárt illetően a fiktív jövőben helyezi kilátásba az eminens értelemben hermeneutikainak nevezhető paradigma érvényesítését.

114

Az Ellery Queen és Kertész Ákos művéről mondottakat szem előtt tartva fontos belátásokat kínál, miként gondolja újra a gyilkosság és a nyomozás kulturális kontextusát, feltételezettségét András Sándor *Gyilkosság Alaszkában avagy Sherlock Holmes a tlingitek földjén* című, 2006-ban megjelent regénye. A yakutai polgármester meggyilkolását követően a tlingit tanács tagjai azt kérik Sherlock Holmestől, segítsen megtalálni a gyilkosság kulturális jelentését. Elsősorban nem a gyilkos megkeresésére kérik fel, hanem hogy határozza meg azt a kulturális kontextust, amelyben a holttest tlingit totemként mitikus-kultikus jelentést hordoz. Holmes meghívásával a regény bevonja a megismerés szemiotikai felfogását, de azzal, hogy más kontextusba helyezi, rámutat kulturális meghatározottságára.

A regény Frank Willow, a polgármester holttestének megtalálásával kezdődik, ezért hívják a tlingitek Holmest Alaszkába: „Rejtélyes körülmények közt halt meg Frank Willow, és senki sem tudja megfejteni. A tlingit nemzet már-már kihalóban van, az ősi tudás csak szakadozva él a legöregebbekben is. A Tanács tagjai érzik, jellel szembesültek, de nem tudják, milyen jellel. Ezért van szükségük olyan emberre, amilyen Holmes úr.” (19.) Alapfeltevésük szerint a gyilkosság az „ősi tudás” révén volna értelmezhető – és viszont. Mivel e tudás letéteményese a tlingit nemzet, végső soron a hagyományban meghatározható jelenbeli pozíciójukat keresik. A Tanács megbeszélésén két kérdésfeltevés, illetve a nyomozás két horizontja rajzolódik ki. Az egyik szorosabban kötődik a doyle-i Holmestől és így általában a szemiotikai paradigmához: „Mit jelent, mit jelent – türelmetlenkedett az öreg Petrov, – úgy beszéltek, mintha nem az lenne a legfontosabb, hogy ki tette, kik tették és miért?” (12.) A nyomozás másik horizontját Greg Mill fogalmazza meg: „Mit jelent az a jel.” (12.) Eszerint

nem a gyilkosra „rámutató” jelekről van szó, hanem arról, hogy a gyilkos hagyott a tlingit hagyományra utaló jeleket. Nem (elsősorban) a gyilkosság, hanem a hagyomány szövegét szeretnék olvashatóvá tenni.

Ha vizsgáljuk a „tetem-totem” a tlingit hagyományba ágyazódik, és a közös ősi tudás által nyer értelmet, akkor nem értelmezhető a kulturális emlékezeten kívül. A polgármesteri hivatalban talált megcsonkított holttest totemként való elgondolása ezen a ponton kifejezetten disszonánsan hat, hiszen le van „hántva” róla a tárgyi és rituális összefüggés, amely a kulturális emlékezet szerves része. Bizonytalanok hagyományaikban, tájékozódási rendszerüket, úgyszólván kulturális „inerciarendszerüket” keresik. A doyle-i Holmes képviselte szemiotikai paradigmában azonban ilyen kérdés fel sem tehető, hiszen egységes, közös, körülhatárolt keretekkel rendelkezik. A nyomozás tárgya is definiálva van, a tapasztalati megismerésen nyugvó kutatás alapfeltevése pedig a megfigyelő „semlegessége”, a személyfüggetlenség, a megismételhetőség (a nyomozási folyamat „logikája” által megkívánt lépések értelmében), valamint hogy ez a természettudományi elveken nyugvó módszertan az igazság kizárólagos letéteményese. Arthur Conan Doyle műveit illetően *A sussexi vámpír esete* című elbeszélés – amelyben a férjben az a gyanú támad fel, hogy felesége vámpír – megvilágító példa lehet Holmes vonatkoztatási rendszerére. Holmes ugyanis e gyanú kapcsán e megjegyzést teszi: „A vámpírharapás gondolatát abszurdnak tartottam. Az *angol bűnügyi gyakorlatban* ilyesmire nem volt példa.” (69.) [kiem. D. E.] Doyle-nál oly megingathatatlanul és megkérdőjelezhetlenül érvényesül ez a kulturális közeg, a bűnnek és az ismeretlenhez való hozzáférésnek ez a konstrukciója, hogy mellékes az asszony perui származása, nem merül fel semmiféle „magyarázó” szerepű „ősi” tudás lehetősége.

A totemként való értelmezés igénye hívja fel a figyelmet, hogy a „klasszikus” detektívtörténet – a halott e konstrukciója felől nézve – miként dehumanizálja azzal, hogy bizonyítékok és nyomok „gyűjteményévé” teszi, és fosztja meg ezzel a halált misztériumától.⁴ Rövid kitérőként ennek bemutatására idézem Kállai R. Gábor *A bölcsesség fekete itala* című regényéből azt a szövegrészt, amikor Milenka anyó holttestét megtalálják: „Aki mégis közel jutott, borzongva adta tovább a híreket: egy természetes, bár görnyedt öregasszony feküdt a bodzabozótban, mellette egy felborult tálca, kissé arrébb egy réz kávéfőző kancsó, odébb vízzel leöntött parázstartó alkalmatosság hevert.” (8.) Az egy határozatlan névelőből arra lehet következtetni, hogy nem ismerték az asszonyt, de azután ez áll: „Milenka anyót mindenki ismerte ezen a környéken.” A névelő funkciója így újraértelmeződik: a szöveg az esetlegesség érzését keltő, kontextust nélkülöző, határozatlan névelős felsorolással megnevezett, szétdobált tárgyak együttesévé, illetve azok egy darabjává fragmentálja az asszony alakját. A határozatlan névelős felsorolás általi tárgyasítás akkor mutatkozik meg igazán, ha e leírást összehasonlítjuk azzal, amikor az elbeszélő az élő asszony alakját idézi fel. Ekkor ugyanis visszahelyezi az életösszefüggésekbe, ahonnan a megismerő beállítottság kiemelte a halottat és tárgyait, hogy azokat jelekként működtethesse: „A nyakában függő tálcáról kitűnő kávét mért, kizárólag első főzetet töltött a szép ezüst csészébe, amelynek fülét azért erős zsinag rögzítette a tálcához.” (9.) A

4 A detektívtörténetnek ezt az eljárását, detektív és etnográfus viszonyát bővebben vizsgálja: Murray 1997.

Dömötör Edit

detektívtörténet olyan elbeszélői pozíciót alkot, amely az ismeretlennel találkozva annak szemiotikai konstrukcióját teszi egyeduralkodóvá. Joseph J. Kockelmans hangsúlyozza a hermeneutikai fenomenológiának azt a belátását, hogy az elméleti megismerés az ember világban-való-létének speciális, de nem elsődleges és kitüntetett módja:

Az elméleti beállítottság nem a *praxis* [ti. a dolgokról való gondoskodás] feladásában áll, hanem inkább abban, hogy egy második pillantást vetünk azokra a dolgokra, melyekkel világunkban szembetaláljuk magunkat, mindenekelelt pedig abban, hogy mint *pusztán* meglévőket fogjuk fel és vetjük előre őket. [...] Azok a létezők, melyek először a mi világunkon belül voltak, most leválnak erről a világról; többé nem a környező világ egészéhez való viszonyukban fogjuk fel őket (világtalanítás). [kiem. J. J. K.] (2001: 138.)

Sarah Dunant rámutat arra, hogy a detektívtörténetben érvényesül egy dimenzió, amely „túlmutat” a leleplezésen: „Miért éppen ennek az embernek kellett meghalnia, mintsem bárki másnak? – ez a tett megdöbbentően véletlenszerű jellege.” (2000: 11.) Kockelmans hermeneutikai fenomenológiai nézőpontja felől ez a „kirívó szokatlanság” annak tulajdonítható, hogy a hirtelen holttestté válás teszi az embert *pusztán* meglévővé. Ennek – a gyilkosság gyors lefolyása és erőszakos jellege által felfokozott – kontrasztja látható Kállai regényében a Milenka anyóról született kétféle leírásban. A halál bizonyítékok gyűjteményként értett testekké, „világtalanokká” teszi az embereket. Elveszítik az eredeti világban elfoglalt helyüket, és „ettől fogva egy olyan helyen jelennek meg, mely már nem áll viszonyban velünk”; másrészt megváltoztatja a velük, immár testekkel szembeni beállítottságunkat: a „tisztán elméleti módon történő pusztára juknézés” (i.h.), az egyedi szemléletmódtól mentes viszonyulás válik kitüntetetté.

András regényében ironikus gesztusnak is tekinthető, hogy a szemiotikai nyomozási paradigma emblematikus alakját kéri fel a kulturális emlékezet és a mitikus-kultikus jelentés kutatására. Ez azonban nem lehet szemiotikai kérdés, hiszen a szemiotikai paradigma igényei „koordinációra és kommunikációra irányulnak, következésképp »egyidejűség megteremtését« kívánják meg. A közösen lakott, leigázott, kimért és ellenőrzés alatt tartott idő, amelyben a cselekedetek egytől egyig egymáshoz hangolódhatnak és kommunikáció révén hatékonyan összefonódhatnak”, Jan Assmann felfogásában szemben áll a kulturális emlékezettel, amely „egy második dimenzióval, vagyis egy második idősíkkal bővíti az emberi életet” (1999: 84.). Az „egyidejűségnek” és a „kétdimenziós jellegnek” ez a feszültsége azt eredményezi, hogy már Holmes felkérésekor sem tételeződik a „klasszikus” detektívtörténetben működő eljárás: ott tudniillik a bűn hazugságra kényszerít, így az elhallgatás-hazugság-bevallás keretei között merül föl, s ezáltal megvalósul az átjárás az etikai és az episztemológiai dimenzió között: ti. pontosan az a bűn, ami hazugságra kényszerít. A „klasszikus” kriminek így emblematikus befejezése a vallomás, amely megsemmisíti a hazugsággá alakult bűnököt, hiszen helyreállítja az ismeretek rendjét.⁵

5 L. bővebben: Kulcsár-Szabó 2003.

Ehelyett András Sándor regényében a bűn kulturális jelentést hordozó, a tlingit nép létével, fennmaradásával, a felejtéssel összefüggő, a tlingit népek szóló (de számára mégis idegen közegben létrejövő), kultikus tárgyat létrehozó aktus. Paradox módon olyan helyzet alakul ki tehát, amelyben a tlingitek is valami idegennel szembesülnek. Collins, a tlingit tanács egyik tagja például így ír arról, amikor a takarítónő a hivatalba vonszolta, és meglátta a holttestet: „Ilyet még nem láttam, ilyet még senki se láthatott Yakutatban, de egész Alaszkában sem, ebben biztos vagyok.” (9.) A maga jelenéből így kizárja mint – előzmény értelemben – példa nélkül valót, de a helyszínelés során ezt mondja a juneau-i főnyomozónak: „Olyan, mintha totem lenne, tlingit totem, a miénk, de én bizony nem tudom, jelent-e valamit. Hátja tudja közülünk valaki.” (10.) A regény a megismerés tárgyaként nem a gyilkosság narratíváját vetíti előre, hanem „egy második idősíkot”, a bűn értelmezésének keretét szolgáló kulturális emlékezeti közeget: „végső soron nem is a gyilkost kell megtalálnia, az maga is csak eszköz, inkább a gyilkosságot, annak értelmét vagy, ha az derül ki, értelmetlenségét” (70.) – gondolja Holmes.

A tlingiteknek saját eredetükhöz kell visszatérniük ahhoz, hogy visszatérhessenek a gyilkosság történésehez. Sorozatos utalások történnek a regényben arra, hogy már nem tudják, mi mit jelent, de hogy jelent *valamit*. Más szóval: tudják, hogy *van* olyan közeg, amelyben egyes tárgyak, állatok jelentenek *valamit*, de nem tudják, mit. Az egyik szereplő például megjegyzi, „hogy a szúnyog mit jelent *nekünk*, azt már nem tudom” (145.), egy másik: „van egy történet a szúnyogokról. Csak nem tudom, hogyan szól” (146.). A szúnyog úgy merül fel, hogy Frank Willow, a polgármester levágott fülében egy halott szúnyogot találtak. Hasonlóan esetlegesen merül föl a regényben azután Holmes és barátai számára oly fontossá váló Gyilkos Bálna, mégpedig Greg Mill megjegyzésében: „nagy szégyen, hogy még csak nem is sejtjük, miféle jelet hagytak vissza a gyilkosok. Még azt se tudom, a kivájt szemek a Gyilkos Bálnára utalnak-e. Nekem az jut eszembe, de nem tudom, miért. A jel tlingit jelnek tűnik, de az-e? Ti se tudjátok. Közös szégyenünk.” (13–14.) Teljesen bizonytalanul merülnek föl tehát mitikusnak tűnő vagy vélt mozzanatok, amelyek esetében maga a jelrendszer válik kérdéssé. Holmes nyomozása során – mint ez a három szereplői megnyilatkozás is illusztrálja – a hőn vágyott kontextus elérésének közege nem az abdukció, hanem a kulturális emlékezet. Ennek során Holmes is szembenéz előfeltevéseivel, nyomozása kulturális feltételezettségével. Erre az is rákényszeríti, hogy a tlingitek földje, Alaszka Holmes számára hangsúlyosan idegen és ismeretlen kultúra. Thák-Kuát-i, aki Holmes barátja is lesz, meg is jegyzi: „Csak azt éreztem, amit később is gyakran, amikor vele voltam, hogy sok tekintetben jön messziről, nemcsak a mérföldek tekintetében.” (60.)

A regény végén Holmes a szemiotikai paradigma értelmében felvázolja a legvalószínűbb történetet, a kulturális jelentés hozzáférhetőségét azonban cáfolja. „Az egykori tényleges totemoszlopok”, mondja, „már megfejthetetlenek, mert meghaltak azok az emberek, akikben megelevenedhetett a szükséges tudás” (385.), így ez a „vetület” hozzáférhetetlen. Emlékezés és felejtés, ismerőség és idegenség játékában Holmes azzal szembesíti a tanácsot, hogy ha nem értik, ha elfelejtették azt, akkor nem funkcionál jelként. Assmann rítusok kapcsán tett megjegyzése a totem összefüggésében is frappánsan ragadja meg azt a jelenséget, hogy „[a]z utalás és a megjelenítés értelmi dimenziója

Dömötör Edit

nélkül nem rítusokkal, hanem csupán ritualizált rutinokkal [...] volna dolgunk” (1999: 90.). A kulturális emlékezetben már nem élő jelentés elveszett, s ennek megfeleltethető módon a gyilkosság négy holmesi „verziójában” a lehetséges tettesek mindegyike halott. Mint Holmes fogalmaz: „Az én nyomozói játékomban azonban párharc, mint a sakknál, bár annál van patt, amikor senki se győz, senki se veszít. Ilyesmi csak akkor fordulhat elő nálam, ha megtalálom ugyan a gyilkost, de az már halott: nem őt találom meg, csak a tetemét, vagy a tolvajt fogom el, de az már visszajuttatta, amit ellopott.” (353.) A szemiotikai paradigma felől nézve ez újra megakadályozza, hogy olyan vallomástétel történhessék, amely egyrészt az igazság bevallásával eltörli a bűnt, és amelyben az „megértésre talál” (Kulcsár-Szabó 2003: 31.); és amely másrészt kultúránkban – írja Michel Foucault – „az igazság előállításának lehető legfontosabbnak tartott technikája” (Foucault 1999: 59.).

Holmes és négy barátja – Frankenstein, Drakula, Némó és Dolittle, akik „társak a szellemben” (21.) – archetipikus emberi törekvéseket testesít meg (teremtés, halhatatlanság, technikai találmányosság/eszközhasználat, állatokkal való, azaz valamiféle „egyetemes” kommunikáció), gazdag kulturális hagyományt híva be a regény terébe, miközben az iróniától sem mentesek. Az archetipikus jelleget erősíti, hogy például Némó alakja nem csupán a vernei pretextust vonja be, hanem Odüsszeusz és Krisztus egy ismerőjének (tanítványának?) figurája is beleíródik. Holmes a rend törekvését és a múlthoz való hozzáférést képviseli közöttük („Mi azonban a rendet keressük. Azt a rendet, amelybe ez tartozik – mutatott a képre.”; 23.). Azzal, hogy archetipikus hősök kutatják a kulturális emlékezetet, feszültség bontakozik ki kétféle emlékezet-konceptió, az archetípus és a kulturális emlékezet között. Az öt név által behívott hagyományokat a heidelbergi konferencia, Atlantisz és az egy vetületben történt megrekedés feloldásának keresése hozza „közös nevezőre”, ez mindannyiuk fölérendelt célja. Az ötféle kérdésfeltevés ennek lesz egy-egy változata, így lehet a négy barát Holmes társa, és így kapcsolódik Holmes nyomozása, nyomozásának paradigmája barátainak kérdéseire: a halálesetben a Gyilkos Bálna kapcsán hallott, vetületek közötti ingázás lehetősége ragadja meg őket. A két idődimenzió a felejtés következtében meg van tagadva a tlingitektől, de a lehetőség tudata még él – ez a lehetőség a Gyilkos Bálna. A közös kutatási cél egybecseng tehát Weber varázstalanításfogalmával, aki a tudományos magyarázatok térryerését a világ „varázstalanításaként” (*Entzauberung der Welt*) írja le. A modernség meghatározó vonásának tartja a megfigyelésen alapuló természetkutatást és a tudományos gondolkodással megragadhatatlan tényezők mellőzését. A Weber által leírt „racionalizáció” olyan világot alkotott, amely meghatározott törvényekkel bír, és a módszeres tudományos gondolkodással megismerhető. Weber szerint „a tudomány először is természetesen ismereteket nyújt arról a technikáról, amelynek segítségével számítás révén uralmunk alá hajtjuk az életet, a külső dolgokat csakúgy, mint az emberek cselekvését” (1995: 42.). A „klasszikus” detektívtörténet Weber felől joggal tartható a modernség reprezentatív műfajának.⁶ Némó így fogalmaz:

6 Weber felől szintén jelentéssé tehető az a jelenség, hogy miért a gyilkosság a legjellemzőbb tárgya a detektívtörténetnek. Weber ugyanis Lev Tolsztoj nyomán azt állapítja meg, hogy a halál nem „értelmes” jelenség: „Éspedig azért nem, mert a ci-

Egy szellemhang ajánlata, hogy talán másként kellene keresnünk azt az extatikus állapotot, amelynek a neve Atlantisz. Azt az állapotot, amelyben Atlantiszban találjuk magunkat. Hiszen, ugye, tudjuk, mi vagyunk a tenger, amelyikbe Atlantisz süllyedt. Az ismeretlen feljegyző szavaival: megrekedtünk egy vetületben, amit mi most itt az öt kontinensen »ember«-nek mondunk, »öt kontinens«-nek abban, ami most itt az emberek számára »ember«. (22.)

A mítosz szerinte „a valóság érzékelésének egyik elmaradhatatlan vetülete” (366.), Atlantisz pedig azért helyes perspektíva, mert egybeesik mítosz és valóság: „Az érzékelés csak akkor teljes, ha magában foglalja azt a perspektívát is, amit mítosznak, mitikusnak mondunk” (366.).

A Holmes által képviselt rend, a fent említett „egyidejűség” és az ennek elméleti és módszertani keretétől szolgáló szemiotikai paradigma is az egy vetületben való megrekedés egyik meghaladó vonatkozása. Némó a Gyilkos Bálna kapcsán repedésről beszél, amelyen keresztül bepillantást lehet nyerni egy korábbi hitvilágba – ez a világ két vetülete közötti ingázás. Az ennek tulajdonított nagyobb fokú hitelesség szemben áll a „klasszikus” krimibeli nézőpont kizárólagosságával, amely egységesítő igénnyel lép fel, és így az egyetlen, végső igazság lehetőségével is (ami a „rekonstrukció” volna). Az ingázás magában foglalja a végpontra, nyugvópontra jutás lehetetlenségét, szemben a „klasszikus” krimi teleologikusságával. Az egyetlen, fölérendelt nézőpont András regényében az egy vetületben való megrekedésként, a szellemi távlat elvesztéseként nyer értelmezést, korántsem a hiteles tudást egyedül biztosítani képes pozícióként.

A mű a szemiotikai paradigma elmozdításaként mutatja be a Holmes nyomozásában teret nyerő, a regény cselekményéhez képest múltbeliként megformált pszichoanalitikus irányt. A kulcslyuknál való gyermekkori leskelődésben és az ezért kapott apai pofonban véli megtalálni azt a mozzanatot, amely segít(het) megérteni érzelmi életét. Hasonlóan a tlingitekhez, önanalíziseiben sem valamilyen „múltbeli rend” helyreállítása a cél, hanem Holmes önmeghatározása, önértéke a „tét”, mondhatni, érzelmi „vonakoztatási rendszere”: a múltbeli eseményt azért kell, azért akarja megérteni, hogy ez az értés orientálja jelen- és jövőbeli viselkedését, döntéseit. Olyan Holmes-alakot teremt – hangsúlyossá téve a mű metafiktív rétegét –, aki változtatott a Doyle-történetekben érvényesített módszerein: a tudattalan új kérdésfeltevés.⁷ Amikor Holmes megállapítja, hogy „ami az

vilizált, a haladásba, a végtelenbe behelyezett egyedi életnek a maga saját, immanens értelme szerint nem szabadna befejeződnie. Mert hiszen aki benne van, az előtt mindig ott áll még a további haladás; akárki meghal, sohasem a csúcson áll, mert a csúcs a végtelenben van. A kultúra embere [...] bele van helyezve abba a folyamatba, amelyben a civilizáció szüntelenül gazdagodik gondolatokban, tudásban, problémákban, s így ő belefáradhat az életbe, de nem érezheti azt elégnek.” (1995: 23–24.)

- 7 Eszerint „a bűntett a pszichében készül” (334.), ezért „a bűnügyeket a pszichéig kell nyomon követni” (92.), s „a bűnügyi nyomozást egybe kell hangolni a pszichoanalitikus nyomozással” (161.). Önanalíziseiben a műfaj pszichoanalitikus megközelítését nyújtja: a bűnözés és a bűnfelderítés kétféle nyomkövetés, egymás tükörképe, az utóbbi csak társadalmilag kívánatosabb; kifejtji ödipális viszonyát, mondván, a nyomozó mindig másokat nyomoz, hogy ne kelljen saját magával szembesülnie; az igazolásra való törekvése pedig fétiskeresés.

Dömötör Edit

elkövetést és annak módját motiválja, az már nem ember, hanem valami, ami benne lerakódott, alakult és valamiképpen izgat, zaklat, készlet” (92.), akkor olyan dimenziót von be, amelyre a „klasszikus” szemiotikai paradigmában rákérdezni sem lehet. Holmes András regényében nem érvényesítheti a doyle-i szemiotikai elveket, mivel a kulturális különbözőség tapasztalatában – a példaként hivatkozott *A sussexi vámpír esete* című novellától eltérően – nem egy „alanytárgy típusú értelmezés logikáját” alkalmazza, „hogymintegy kiemelked[jen] a történetiségből, hogy kirefektál[ja] mag[át] az időből” (Kulcsár Szabó 2000: 18.), hanem az etnográfia felé mozdul el. Interpretációja így a dialógus részévé válik. A műfaj metafiktív rétegének és az abban leírt újraértelmezéseknek a hangsúlyossá tétele pedig lehetővé teszi, hogy a mű a megismerő tudását a bűnnel való dialogikus találkozásban megalkotóként közvetítse. Stephen Tyler szerint az etnográfia „a posztmodern világ diskurzusa, mivel az a világ, amely a tudományt megalkotta, és amelyet a tudomány megalkotott, eltűnt, a tudományos gondolkodás pedig ma a tudat archaikus módozata” (idézi Ellin 1996: 279.). Archaikus, mivel – szögezi le Geertz – az episztemológia is kulturális rendszer: „történelmileg jött létre, s [...] a megítélés történelmileg meghatározott követelményeinek van kitéve”. „[É]rtéke és érvényessége azok meggyőződése, akik birtokolják.” (2001: 250.) András regénye ezzel rávilágít, hogy a tárgyak, tettek kontextusban bírnak jelentéssel, ezért az értelmezés – amelynek szerves részét képezi a kontextus meghatározása – kulturális területek kapcsolódásaiban kibontakozó kulturális tapasztalat.

A detektívtörténet „hermeneutikai” paradigmájának kialakulása – illetve ez az elnevezés, s ez indokolja a gondolatmenet és pontján az idézőjelet – további reflexiót igényel a tekintetben, hogy a szemiotikai paradigmában az episztemológiai kérdésként értett bűn az ismeretek rendjének helyreállítására hív föl. A vallomásos paradigmában,⁸ amely az értelem immanenciáját vallja, az igazság forrása a beszélő önértelmezése és az ezt nyelvileg rögzítő-közvetítő vallomása. Derrida kifejezésével élve e logocentrikus gondolat a jelenlét elvére épít, kiiktatva a „félreértés” lehetőségét. A szemiotikai paradigmában az abdukció működéséből adódóan – amely a tények megfontolása, a lehetőségek mérlegelése nyomán a hipotézis, azaz a legvalószínűbb történet létrehozására irányul – a megismerési folyamat kezdetétől fogva a félreértés esélye kísért, noha a jelölő és a jelölt közötti következtetési „út” rögzítettségét fenntartva képes a leképezés önazonosságát biztosítani. Holmes Watsonnal a valószínűségről vitázva megállapítja, hogy a félreértés lehetősége a vállalkozás velejárója: „Legalábbis ez a valószínűbb. És ha ezt a felfedezésünket mint munkahipotézist fogjuk fel, máris van egy új alapunk, amelyből kiindulva tovább szövegethetjük elképzeléseinket ismeretlen látogatókról.” (*A sátán kutyája* 7.) E szövegrész angol eredetijében⁹

8 L. bővebben korábbi tanulmányomat: „E tiszta szívből származott vallástételt adá.” *A Kriminalgeschichte és a nyomozás „vallomásos” paradigmája* Jósika Miklós *A szegedi boszorkányok* című regényében és Darvasi László *A müttenheimi szörny különös históriája* című elbeszélésében. *Jelenkor* 2006/9. 888–901.

9 „The probability lies in that direction. And if we take this as a working hypothesis we have a fresh basis from which to start our construction of this unknown visitor.” [„A valószínűség ebben az irányban van. Ha ezt mint munkahipotézist elfogadjuk, új alappal rendelkezünk az ismeretlen látogató megalkotásához.”] (*The Hound of the Baskervilles* 12.)

Holmes a valószínűségen alapuló munkahipotézist előbb adott irány, majd a következő mondatban „új alap” választásaként írja le. A vallomásos paradigmával összehasonlítva döntő elmozdulás, hogy a szemiotikaiban a félreértés lehetősége és a félreértés mint *probléma* egyetemes dimenziót ölt, ennek elsődlegessége kiindulóponttá válik. A „következtetés tudományáról” író Holmes szerint „az éles megfigyelőt, aki sokat tapasztalt, lehetetlen megtéveszteni.” (*A brixtoni rejtély* 32.) Lehetetlen, de a megtévesztés lehetősége a kiindulópont, a megismerés alapállása. Összefüggésbe hozható ezzel Friedrich Schleiermacher általános hermeneutikájának az a kezdeményezése, amely – Jean Grondin megfogalmazásában – „a félreértést alapvető tényállásként előfeltételezi. Az értelmezés kezdetétől fogva a félreértés lehetősége az, melytől a hermeneuta óvakodik” (2002: 110.). Schleiermacher szerint azonban „a meg-nem-értés sohasem oldódik fel teljességgel” (idézi Grondin 2002: 111.), és sohasem lehetünk egészen biztosak abban, ahogyan valamit megértettünk. A szemiotikai paradigma ezzel szemben megalkotja a megismerésnek azt a pozícióját, amely – szembenézve a félreértés esélyének elsődlegességével – végül kizárja akár csak részleges fennmaradásának lehetőségét is. *A brixtoni rejtélyből* származó fenti idézet például így folytatódik: „A megfigyelés és az elemzés eredményei éppoly pozitívak, mint Euklidész tantételei.” Az „újraolvasás” itt irreleváns, a tökéletes megoldás pedig tautologikus. Ezért fel sem merül az egyre elmélyültebb interpretáció „végtelen feladata” (idézi Grondin 2002: 111–112.), vagy hogy újból és újból meg kellene próbálnunk hozzáférni a szóban forgó dologhoz. A félreértés lehetősége a szemiotikai paradigmában elsődleges, de teljesen kizárható.

A nyomozás „hermeneutikainak” nevezhető paradigmája azon az alapvető belátáson nyugszik, hogy az alany és a tárgy nem definiálható a hermeneutikai viszonylaton kívül. A megértés mindenkor hatástörténetileg feltételezett, és e feltételezettség nem haladható meg: illúzió az időből való „kirefektálás” lehetősége. A hermeneutikai beállítottság a szemiotikai paradigmával ellentétben nem kínál „igazságkritériumot”. Ez utóbbi erről a horizontról úgy közelíthető meg, hogy az igazság kritériumának „gondját” (Gadamer) a megismerés központi mozzanatává téve megkerüli a megértés problémáját. A hatástörténeti feltételezettségnek, a tradíció hatalmának és ezáltal a reflexió korlátozottságának felismerése lemondást jelent a történelem fölötti igazságról, de ez itt – mint arra András Sándor regénye a detektívtörténet műfajában rámutat – nem az igazság akadályoztatásaként, hanem lehetőségének feltételeként nyer értelmezést.

Hivatkozások

- ANDRÁS Sándor: *Gyilkosság Alaszkában avagy Sherlock Holmes a tlingitek földjén*. Kalligram, Pozsony, 2006.
- ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz, Budapest, 1999.
- DOYLE, Sir Arthur Conan: *A brixtoni rejtély*. [A fordító feltüntetése nélkül] Hunga-Print, Budapest, 1994.
- : *A sátán kutyája*. Ford. Árkos Antal. Kriterion, Bukarest, 1991.
- : *A sussexi vámpír esete*. Ford. Tiborszky Péter. In: *Uő: Sherlock Holmes. Félelem völgye és más elbeszélések*. Ford. Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella, Tiborszky Péter. Origo, Budapest, 1990. 56-71.

Dömötör Edit

- . *The Hound of the Baskervilles. Another Adventure of Sherlock Holmes.* Collection of British Authors. Vol. 3571. Tauchnitz Edition. Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1902.
- DUNANT, Sarah: *Body Language: A Study of Death and Gender in Crime Fiction.* In: CHERNAIK, Warren – Martin SWALES – Robert VILAIN (szerk.): *The Art of Detective Fiction.* Macmillan, London, 2000. 10-20.
- ELLIN, Nan: *Postmodern Urbanism.* Princeton Architectural Press, New York, 1999.
- FOUCAULT, Michel: *A szexualitás története I. A tudás akarása.* Ford. Ádám Péter. Atlantisz, Budapest, 1999.
- . *Felügyelet és büntetés. A börtön története.* Ford. Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Gondolat, Budapest, 1990.
- GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja.* Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest, 1984.
- GEERTZ, Clifford: *A józan ész mint kulturális rendszer.* Ford. Kárpáti Eszter. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Vál. Niedermüller Péter. Osiris, Budapest, 2001². 246–270.
- GRONDIN, Jean: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába.* Ford. Nyíró Miklós. Osiris, Budapest, 2002.
- HEELAN, Patrick A.: *Hermeneutikai fenomenológia és tudományfilozófia.* Ford. Gordos Judit. In: SCHWENDTNER – ROPOLYI – KISS 2001: 69-90.
- JAUSS, Hans Robert: *Az esztétikai élvezet és a poieszisz, aisztheszisz és katharszisz alaptapasztalatai.* Ford. Kulcsár-Szabó Zoltán. In: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomelméleti tanulmányok.* Vál. és szerk. Kulcsár-Szabó Zoltán. Osiris, Budapest, 1999. 158-177.
- KÁLLAI R. Gábor: *A bölcsesség fekete itala.* Kávé Kiadó, Budapest, 2001.
- KERTÉSZ Ákos: *A gyűlölet ára.* Pannon Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- KOCKELMANS, Joseph J.: *A természettudományok ontológiájának alapproblémái.* Ford. Sajó Sándor. In: SCHWENDTNER – ROPOLYI – KISS 2001: 123-174.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Irodalomértésünk néhány örökletes előfeltevéséről.* In: Uő: *Irodalom és hermeneutika.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 17-25.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Cselekvés és textualitás. A szegény retorikája és az olvasás „eticitása”.* *Alföld* 2003/6. 29-52.
- MURRAY, David: *Reading the Signs: Detection and Anthropology in the Work of Tony Hillerman.* In: Peter MESSENT (szerk.): *Criminal Proceedings. The Contemporary American Crime Novel.* Pluto Press, London – Chicago, 1997. 127-149.
- QUEEN, Ellery: *A mandarin bűnügy.* Ford. Garami Andor. Kolonel, Budapest, 1990.
- SCHENDA, Rudolf: *Von Mund zu Ohr. Bausteine zu einer Kulturgeschichte volkstümlichen Erzählens in Europa.* Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1993.
- SCHWENDTNER TIBOR – ROPOLYI László – KISS Olga (szerk.): *Hermeneutika és a természettudományok.* Áron Kiadó, Budapest, 2001.
- WEBER, Max: *A tudomány mint hivatás.* Ford. Glavina Zsuzsa. In: Uő: *A tudomány és a politika mint hivatás.* Összeáll. Fehér M. István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1995. 5–51.